

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

№ 49

каш
Сверши
1946 г.
ПРОФ. Д-РЪ ИВАНЪ ГЕОРГОВЪ

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

ПЪРВИ ТОМЪ
ДРЕВНА ФИЛОСОФИЯ I.

ПЪРВИ ОТДЪЛЪ

ВТОРИ ОТДЪЛЪ.
ПЪРВИ ПЕРИОДЪ

ЧОВЪШКИЯ РАЗУМЪ БИИ СЕ И ТЕРЗАЕ
ОТЪ ПАМТИВЪКА: ВИСШАТА СИ ЦЕЛЪ
ПОСТАВИЛЪ: ДА ПРОНИКНЕ И ПОЗНАЕ
НЕЗНАЙНОТО ЗАДЪ ЗНАЙНИЯ ПРЕДЪЛЪ.

П. П. СЛАВЕЙКОВЪ

СОФИЯ
Печатница „Ив. К. Божиновъ“ на Ст. и Н. Божинови
1925

НАМЪСТО ПОСВЕЩЕНИЕ

EHRET DIE FRAUEN! SIE FLECHTEN UND WEBEN
HIMMLISCHE ROSEN INS IRDISCHE LEBEN,
.....

NÄHREN SIE WACHSAM DAS EWIGE FEUER
SCHÖNER GEFÜHLE MIT HEILIGER HAND.

(SCHILLER, Würde der Frauen.)

UND DRINNEN WALTET
DIE ZÜCHTIGE HAUSFRAU,
.....

UND FÜGET ZUM GUTEN DEN GLANZ UND DEN SCHIMMER,
UND RÜHET NIMMER.

(SCHILLER, Das Lied von der Glocke.)

ДРЕВНА ФИЛОСОФИЯ I.

ПЪРВИ ОТДЪЛЪ

Уводъ. — Философски възгледи у старитѣ
източни културни народи

ВТОРИ ОТДЪЛЪ

Гръцка философия

ПЪРВИ ПЕРИОДЪ

Предсократовска философия

ПРЕДГОВОРЪ

Отдавна се носѣхъ съ мисълъта, да напиша една история на философията, която да бжде не само помагало на нашитѣ студенти, които изучаватъ специално философията, ами да послужи и на по-широки кръгове, които все повече захващатъ да се интересуватъ за философски проблеми, и за задоволение на тоя интересъ на първо мѣсто трѣба да се запознаятъ съ развоя на философската мисълъ, както тя се проявява въ тока на културното развитие на човѣчеството. Най-сетне началото на тая история е готово, и азъ го представямъ тука на нашето общество. Това начало обхваща историята на древнитѣ източни културни народи и първия периодъ въ развоя на грѣцката философия, който се простира до Сократа. Отъ старитѣ източни народи особено заслужватъ нашето внимание индуситѣ, които въ своята философска спекулация не само правятъ удивителни опити за разрешение на основни философски проблеми, но се впускатъ и въ забелѣжителни метафизически размишления, за да отбулятъ главната свѣтовна гатанка, въпроса за сжщината на битието. Колкото повече се разкрива индийската философия, толкова повече тя е въ положение, да възбуди нашето очудване съ смелостъта, която тя, безъ да получава особена подкрепа отстрана на положителното знание, проявява въ преследването на своята основна задача. Въ това отношение тя смело може да се постави наравно съ висшата проява на спекулацията у гърцитѣ, които въ тая областъ оставатъ нашитѣ първоучители. Дори и въ дълбочината на схващането на основния метафизически проблемъ тѣ едвали не надминаватъ и най-първитѣ грѣцки мислители. Заради това азъ разгледахъ по-напросто индийската философия.

Цѣлата история на философията е натъкмена да излѣзе въ осемъ тома, които обаче нѣма да иматъ еднакъвъ обемъ.

Първият томъ, който предлагамъ тукъ, обхваща философската спекулация на старитѣ източни културни народи и историята на философията у гърцитѣ до Сократа. Вторият томъ ще съдържа атическата философия, сир. величественитѣ системи на Сократа, Платона и Аристотела, въ които философскитѣ размишления достигатъ у гърцитѣ до своята кулминационна точка, а така сжщо и елинистично-римската философия, сир. философскитѣ построения на епигонитѣ на античната спекулация. Третият томъ ще даде прегледъ на сръдновѣковната философия. Въ четвъртият томъ ще бжде изложена новата философия до Канта; петият ще съдържа философскитѣ системи на Канта, Фихте, Шелинга и Хегела, въ които философската спекулация постига въ Германия своето висше развитие. Следъ това шестият томъ ще бжде посветенъ на немската философия подиръ Хегела, а седмият ще обнеме френската философия въ осемнайсетия и деветнайсетия вѣкъ. Най-сетне осмият томъ, който ще бжде последенъ, ще даде прегледъ на английската философия въ деветнайсетия вѣкъ.

Така цѣлият планъ на историята на философията ще има въ своята пълна изработка следния обликъ:

ПЪРВИ ТОМЪ

Древна философия I.

Първи отдѣлъ. Философски възгледи у старитѣ източни културни народи

Втори отдѣлъ. Гръцка философия

Първи периодъ. Предсократовска философия

ВТОРИ ТОМЪ

Древна философия II.

Втори отдѣлъ. Гръцка философия

Втори периодъ. Атическа философия

Трети периодъ. Елинистично-римска философия

ТРЕТИ ТОМЪ

Сръдновѣковна философия

ЧЕТВЪРТИ ТОМЪ

Нова философия до Канта

ПЕТИ ТОМЪ

Кантъ, Фихте, Шелингъ, Хегелъ

ШЕСТИ ТОМЪ

Немска философия следъ Хегела

СЕДМИ ТОМЪ

Френска философия въ XVIII. и XIX. вѣкъ

ОСМИ ТОМЪ

Английска философия въ XIX. вѣкъ

Изработката на отдѣлнитѣ части нѣма обаче да следва по посочения тукъ редъ, а ще става, споредъ както ми бжде по-удобно.

София, 30. априль 1925

Ив. Георговъ

ПЪРВИ ОТДЪЛЪ

УВОДЪ

ФИЛОСОФСКИ ВЪЗГЛЕДИ У СТАРИТЪ ИЗТОЧНИ
КУЛТУРНИ НАРОДИ

УВОДЪ

§ 1.

Философия: име и понятие.

Думата философия (*φιλοσοφία*) ни е предадена отъ гърцитѣ, отъ които произлиза и нашата днешна философия. Тая дума значи собствено любовъ къмъ мъдростѣта; тъй че отъ самото име, съ което се означава онова познание, което наричаме философия, е явно, че когато се появява думата у гърцитѣ, тя означава не опредѣлено познание или стремежъ къмъ опредѣлено познание, отлично отъ други видове познания, ами изобщо всѣкакъвъ стремежъ къмъ познание, къмъ умствено образование изобщо, къмъ онова, което гърцитѣ наричаха мъдростъ (*σοφία*). Тая дума въ формата философъ (*φιλόσοφος*, любителъ на мъдростѣта) по единъ старъ разказъ, предаденъ отъ астронома Хераклида Понтийски (*Ἡρακλείδης Πόντικος*) — ученикъ на Платона, живѣлъ въ IV. столѣтие пр. Хр., — и запазенъ въ едно съчинение на Цицерона, за пръвъ пжтъ билъ употребилъ Питагоръ. Цицеронъ именно разказва, че когато Питагоръ се срещналъ еднажъ съ Леона, владѣтеля на Флиунтъ (*Φλειῶς*), дето по-късно било сжществувало питагорейско общество, Леонъ билъ попиталъ Питагора, съ какво той се занимава, какво е неговото занятие. Питагоръ отговорилъ, че той нѣма нѣкакво особено занятие, че той е философъ. Леонъ, който не билъ чулъ тая дума, не разбирайки я, запиталъ Питагора, какво иска да каже съ това, наричайки себе си философъ; на което Питагоръ отговорилъ по следния начинъ: „Тоя животъ може да се уприличи на олимпийскитѣ игри, защото както на тоя съборъ едни търсятъ слава и вѣнци, други печалба, занимавайки се съ купуване и продаване, други най-сетне, по-благородни отъ еднитѣ и отъ другитѣ, не отиватъ на игритѣ нито за печалба, нито за слава и честь, ами за да се наслаждаватъ отъ чудесната гледка и да

видятъ и чуватъ всичко, що става на тия игри; така сжщо и ние човѣцитѣ напушаме своята родина, която е небото, и дохождаме на свѣта, който е сжщо така единъ видъ съборъ, дето мнозина работятъ за облага, мнозина за печалба, и дето има малцина, които сматрятъ користолюбие и суета за нищожни и се отдаватъ на изучване на нѣщата.¹⁾ Тия последнитѣ малцина именно наричамъ азъ философи, защото както нѣма нищо по-благородно отъ туй: да бждешъ простъ зритель, безъ всѣкакъвъ личенъ интересъ, на олимпийскитѣ игри, така и въ тоя свѣтъ изучването и познаването на нѣщата заслужва много повече уважение отъ всѣко друго занятие.“

Съ това Питагоръ иска да каже, че мъдростъта (*σοφία*) не е постижима за човѣка, ами тя е достояние на боговетѣ, та човѣкъ не може да бжде мъдрецъ (*σόφος*), както до него време сж се наричали мислителитѣ, ами само любителъ на мъдростъта (*φιλόσοφος*). — Обаче твърде съмнително е, дали въ основата на тоя разказъ има нѣкаква историческа действителност. Вече самата идея на разказа не е твърде въ съгласие съ оня духъ на самоувѣреностъ, който е свойственъ на питагорейската школа.

За пръвъ пжтъ собствено срѣщаме думата у Херодота (около 500—424), когато той разправя за срещата на Солонъ съ лидийския владѣтель Креза, който се обърналъ къмъ гръцкия мъдрецъ съ думитѣ: „Слушалъ съмъ да говорятъ, че ти си пропжтувалъ много земи като философъ, за да ги наблюдавашъ и изучишъ (*ὡς φιλοσοφῶν γῆν πολλὴν θεωρίης εἶνεκεν ἐπελήλυθας*). Сжщо така употрѣбя той думата *φιλοσοφία* за изучването и познаването на звездитѣ. И у Тукидида (около 460—400) се срѣща терминътъ въ прочутата надгробна речъ на Перикла, именно въ пассажа: *φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας* (ние славословимъ съ деликатностъ и се стремимъ къмъ умствено образование безъ разпуснатостъ). Тука, както виждаме, думата е употрѣбена въ смисълъ на стремежъ къмъ умствено образова-

¹⁾ *Raros esse quosdam, qui ceteris omnibus pro nihilo habitis rerum naturam studiosè intuerentur; hos se appellare sapientiae studiosos (id est enim philosophos).* (Cicero, *Tusculanae disputationes*, V, 3.)

ние, което е обикновениятъ смисълъ, въ който първоначално се прилага тая дума.

Отначало думата *σοφία* употрѣбя Омиръ, за дазначи занятието на дърводѣлеца; по-късно съ нея се означава и изкуството въ музиката и поезията. Херодотъ нарича *σόφος* оногова, който се стличава отъ другитѣ по нѣкакво изкуство, докато мъдрецитѣ нарича *σοφιστής, σοφισταί*; така седемътѣ гръцки мъдрецъ, както и Питагоръ сж спсредъ него „софисти“. Съ сжщата тая дума именува и Ксенсфонтъ въ „Въспоминанията“ ония първи мислители, които наричатъ вселената *κόσμος, — σοφιστή* („Той — именно Сократъ — не говорѣше, както други, върху природата на вселената, размишлявайки върху това, какъ стои работата съ така наречения отъ „софиститѣ“ космосъ, и по какви природни закони ставатъ всички небесни явления, ами той сматряше ония, които се предаватъ на такива размишления, за безумни.“) Изобщо още въ тия „Въспоминания“ думата философия се срѣща много нарѣдко, а на нейно мѣсто се употрѣбя обикновено *σοφία*, и то въ смисълъ на мъдростъ и наука (*ἐπιστήμη*).

Въ по-широко употрѣбение се въвежда думата философия тепърва въ школата на Сократа, който въ Ксенофоновото „Пиршество“ самъ нарича себе си *αὐτοῦργός τῆς φιλοσοφίας* (който самъ си е създалъ чрезъ собствено размишление мъдростъта, знанието), противупоставяйки съ тоя изразъ себе си на ученика на софиститѣ Калиаса. Платонъ съдействува много, за да се въведе думата въ по-широко употрѣбение, особено като изтъква дейността на Сократа спрѣмо софиститѣ. Докато софиститѣ се представяватъ като учители на мъдростъта, които пжтуватъ отъ градъ въ градъ, за да запознаватъ младежитѣ, що искатъ да получатъ по-широко образование, съ наукитѣ, които бѣха се развили вече въ онова време, както и съ изкуства и художества, потрѣбни и полезни въ обществения животъ, и особено да ги обучаватъ въ ораторство, което бѣ получило голѣмо значение въ тогавашното демократическо общество, зимайки за това парично възнаграждение отъ ученицитѣ, Сократъ се явява въ обрисувката на Платона като истински философъ, който не притежава мъдростъта, защото тя е достояние на боговетѣ, ами е любителъ на мъдростъта, който

гледа да пригответи младежитѣ не непосредно за обществения животъ, а да ги накара съ него задружно да размишляватъ, търсейки притога да намѣрятъ истината. Така Сократовитѣ размишления гонятъ не прѣка практическа полза, ами задоволение на лобознателността, чисто теоретическо освѣтление, което косвено принася полза и въ практическия животъ. Въ това се състои чистата деятелност на философа, туй е задачата на философията споредъ Платона. И въ диалога „Евтидемъ“ той опредѣля философията като притежание на науката, на знанието (*ἡ δὲ γε φιλοσοφία κτήσις ἐπιστήμης*). Въ сжщия смисълъ като наука изобщо употрѣбя и Аристотелъ думата философия.

Така тая дума става постепенно, особено подъ влиянието на Платона и Аристотела, общоприета у гърцитѣ, а отъ тѣхъ и у цѣлото културно човѣчество, и то за означаване известнѣ видъ умствена дейностъ, за една особена форма отъ умствения животъ. Въ начало подъ философия се разбира всѣка научна умствена деятелностъ, всѣкакъвъ стремежъ къмъ научно познание, което търси да обясни свѣта, действителността, водейки се обаче не отъ нѣкакъвъ практически интересъ, ами просто отъ любознателностъ, отъ чисто теоретическо влѣчение къмъ познание на нѣщата. Философъ е оня, който се стреми къмъ умствено усъвършенение, къмъ постигане на мъдростъ, на *σοφία*, увлеченъ отъ чиста любовъ къмъ мъдростта, къмъ умственото образование, не отъ нѣкаккви странични, практически съображения. Ето защо гърцитѣ наричаха хора отдали се на науката, дори на изкуствата, философи. Философи сж у тѣхъ и астрономи, и физици и физиолози, и моралисти и законодатели, и оратори и дори проповѣдници на особенъ начинъ на живѣние. Така Херодотъ нарича Солонa философъ, както и прочутиятъ риторъ Исократъ (436—338), говорейки за своето изкуство, назовава го „философия на говора“.

§ 2.

Предметъ и обсегъ на философията.

Първоначално дори философията обгръща у гърцитѣ не само всичката умствена деятелностъ, ами сжщо така и практическото проявление, което произтича отъ теоретиче-

ското философско познание. Така у Платона философията обгръща и нравственото постѣпане, което особено следъ Аристотела се изтъква и като главна целъ на философията. Тѣй напр. стоицитѣ отъждествяватъ философията съ добродетелта, и римскиятъ стоикъ Сенека казва направо, че философията е знанието на добродетелта, което се постига чрезъ проявление на самата добродетелъ (*philosophia studium virtutis est*), а споредъ Епикура тя е умственъ стремежъ къмъ щастието.

Гърцитѣ първи проявяватъ истински философски усетъ, който се стреми да постигне познание за свѣта и да вникне въ сжщината на нѣщата, водейки се единствено отъ незаинтересуванъ стремежъ къмъ истината. И въ начало тоя стремежъ е насоченъ можеби не толкова къмъ отдѣлни области на знанието, колкото къмъ цѣлостта на нѣщата. Наистина първитѣ грѣцки мислители се занимаватъ и съ въпроси, които сж предметъ на специални науки, но тѣхниятъ интересъ е погълнатъ предимно отъ проблеми, що се отнасятъ до последнитѣ, до основнитѣ въпроси на битието, които особено занимаватъ тѣхния умъ. На пръвъ планъ въ тѣхнитѣ размишления стои обяснението на основата на свѣта, търсенето на едно начало, отъ което да се разбере разнообразието на действителността като неговъ производъ. Заради това и първоначалниятъ стремежъ къмъ познание се простира върху всички клонове на знанието, които случайно могатъ да привлѣкатъ любознателността на мислителя. Характеристично въ това отношение е изречението, съ което Демокритъ захваща едно свое съчинение: „Азъ пристѣпвамъ да говоря за всичко.“ Само постепенно отъ тая цѣлокупна наука, която съдържа всичко знание, се отдвояватъ отдѣлнитѣ, специалнитѣ науки. Така понятието философия, което изпърво има такова широко значение, че обхваща цѣлото знание, съ време все повече се стѣснява. Съ разширочението на познанието, съ увеличението на проблемитѣ, които занимаватъ човѣшкия умъ, отдѣля се една областъ подиръ друга отъ това общо знание и излиза отъ обсега на философията, като се обособява въ отдѣлна наука, отлична отъ философията. Така изпърво математиката, сетне астрономията се конституиратъ

като специални науки, докато природните науки продължават да се смътат още до новите времена съставна част от философията. Тъй само полека философията се ограничава върху известни области от знанието, които не сж достояние на отделни самостоятелни науки, а съставят сжщественото поприще на философията, както тя се разбира обикновено днесъ.

Отъ природа човѣкъ се стреми къмъ познание и изпитва известно удоволствие, когато постигне познание, когато узнае една истина, па било и въ най-първобитна форма. „Стремежътъ къмъ познание е нѣщо присжщо на човѣцитѣ отъ природа“, съ тия думи захваща Аристотелъ своята Метафизика. И именно отъ тая природна любознателностъ се обяснява на първо мѣсто възникването на науката въ човѣшкото общество. Тя води изпърво къмъ придобиване и набиране отделни познания, каквито възникватъ въ обикновения животъ. Отъ тия единични познания, които се отнасятъ било до външни, било до вътрешни фактове, по индуктивенъ пжтъ образуваме отделни по-обемни понятия и по-обширни познания, отделни общи правила и закони. Но това първобитно познание не остава винаги тъй разединено, както е било придобито. Пакъ известно природно влѣчение кара човѣшкия разумъ да вкарва тоя купъ отъ отделни познания въ известна наредба, да внася редъ въ тѣхъ; така възниква именно сжщинското познание, което представя знание докарано въ връзка и единство. Тъй се явяватъ наукитѣ, които сж сборъ отъ еднородни познания, приведени въ редъ възъ основа на една или повече главни мисли, които се наричатъ начала или принципи на тая наука.

Ала науката не набира само и привежда въ редъ еднородните познания, ами тя иска и да обясни материала на познанието, набранъ отъ опита, и да го сведе къмъ по-основни, по-дълбоки основоположения и връзки. Така всѣка наука най-сетне стига до последни начала, които служатъ за основа при обяснението на материала и турянето му въ редъ, но които сами не могатъ се обясни отъ становището на самата тая наука, на която тѣ служатъ за основа. Тъй напримеръ математиката почива, както е известно, върху познатитѣ аксиоми, безъ които тя не би могла да бжде наука, но които тя приема за достовѣрни, не подлежащи

на съмнение, поне що се отнася до нея и нейните познания. Тя зима тия аксиоми готови и никакъ не се спира на въпроса, дали и доколко тѣ сж достовѣрни. Химията строи върху предположението, че материята въ всички промѣни, които ставатъ съ нея, си остава по количество неизмѣнена; тя зима като безспорно началото известно подъ названието принципътъ на постоянствуването на субстанцията въ всички промѣни на явленията. Физиката би била невъзможна като наука, ако не признаваше за вѣрно при всички условия началото, споредъ което една и сжща причина предизвиква при еднакви условия еднакви явления, води все къмъ еднакви действия; то е таканареченото начало за еднообразието на природата въ неговата най-обща форма. Но сама физиката, както изобщо цѣлата природна наука, която почива върху тоя принципъ, приема го като нѣщо готово дадено, безъ да се опитва да потърси неговото основание, както и да посочи, какъ се тоя оправдава и обяснява.

Така всички науки се основаватъ върху известни начала, които предполагатъ за вѣрни, не зимайки отговорностъ върху себе си за тѣхната вѣрностъ и не търсейки да намѣрятъ основата на тѣхната достовѣрностъ. А явно е, че стойността на всѣка отделна наука зависи отъ началата, върху които тя почива. Изследватъ ли се еднажъ тия начала и се мотивиратъ и оправдаятъ, тогава отделните науки могатъ спокойно да вършатъ своята работа. Тая е именно и една отъ задачитѣ на общата наука, на философията. Така философията има нѣкакси върховния надзоръ върху отделните науки, не оставяйки ги сами и уединени една отъ друга, защото иначе би могло да се яви противуречие между тѣхните положения. А именно всѣка отделна наука, математика, астрономия, природни и филологически науки, върши своята работа, безъ да обръща особено внимание върху другитѣ науки, основавайки се върху ония начала, на които тя почива. Притова обаче много отъ тия науки си служатъ съ сжщитѣ понятия, каквито сж напр. пространство, вещество, материя, движение, причина, сила, промѣна, свойство, време, число, законъ, животъ, действително, възможно и т. н. Ние обикновено наивно предполагаеме, че всѣки си мисли сжщото при тия думи, че свързва сжщитѣ

представи съ тѣхъ; когато едно изследване на тия представи би ни показало ясно, че това съвсемъ не е така; че представитѣ, които всѣки свързва съ тия думи, дори и всѣки ученъ отъ разни области, пѣкъ дори и отъ сжщата научна областъ, сж твърде разнообразни. А разбира се, че истинско знание не може да почива върху нееднообразно или противуречиво схващане на тия понятия. Ето защо потрѣбно е да се обработятъ тия понятия така, щото да сж еднакво годни за всички науки. Трѣба да се изследватъ тия понятия, да се установи тѣхниятъ произходъ и смисълъ, да се опредѣли обсегътъ на тѣхното приложение.

Нека земемъ за примеръ понятието материя. Ако физикътъ излѣзе отъ такова едно понятие за материята, което не би отговаряло на исканията на химията, такова понятие не би било приемливо, ами то трѣба да се обработи така, щото да задоволи еднакво и изискванията на химика. А това обработване на понятието не е работа на коя да е отдѣлна наука, нито на физиката, нито на химията, ами тѣкмо на философията, и то на метафизиката, която се опитва да даде едно приемливо за всички отдѣлни науки понятие за материята, едно понятие, което да задоволи както химика и физика, така сжщо и физиолога, па да не е противно и на исканията на психолога, който сжщо така има работа съ материята и съ известни прояви въ материалния миръ. Или много отъ наукитѣ си служатъ съ таканареченото начало на каузалността, споредъ което за всѣко действие трѣба да се търси една причина, и отъ еднакви причини следватъ при еднакви условия еднакви действия. И това начало трѣба да намѣри своето обяснение и оправдание; па сврѣхъ това трѣба да се посочатъ границитѣ, въ които то може да се прилага. Всичко това не може да се извърши отъ една отдѣлна наука, която си има специални задачи, които никакъ не засѣгатъ обяснението на това начало. Тая задача трѣба да поеме една наука, която стои надъ всички специални науки, а това е философията. Така философията влага система и единство въ понятията и принципитѣ, които тя намира въ отдѣлнитѣ науки, и установява обща връзка между тѣхъ.

Онова единство на еднородно познание, което е целта на отдѣлнитѣ науки, трѣба значи отново да стане обектъ

на ново познание, на една нова наука, която да обгърне въ едно цѣло общитѣ правила и закони на отдѣлнитѣ науки, тѣхнитѣ основни понятия и принципи, защото сжщиятъ стремежъ, който ни кара да търсимъ единство въ еднороднитѣ познания, що образуватъ специалнитѣ науки, не ни дава да спремъ предъ разнообразнитѣ познания, които сме получили отъ тия специални науки. Нашето мислене не може да спре предъ такава разпокъсаностъ, ами гледа да обгърне разнитѣ области на познанието въ една по-обширна синтеза, да сведе разнообразнитѣ начала къмъ по-общи висши начала и най-накрая къмъ единъ общъ принципъ, и така да даде една обща основа на всичко знание, въдворявайки единство въ цѣлостта на знанието и обяснявайки свѣта и цѣлото битие отъ единъ едничъкъ принципъ. Защото само така може да се разбере общата връзка и задружното действие на нѣщата въ свѣта и неговото единство и еднобитностъ. Човѣшкиятъ духъ иска да постигне не само познание за отдѣлнитѣ области отъ прояви на битието, ами и за самото битие, за цѣлото, за абсолютното, което остава необяснено отъ специалнитѣ науки. А това е именно целта на философията. „Докато другитѣ науки си поставятъ всѣка една специална проблема, която възниква отъ разглеждането на особенъ разредъ явления, философията се спира надъ в еобщата проблема. Поставяйки се лице съ лице къмъ цѣлостта на явленията на свѣта зетъ като едно цѣло, тя прилага къмъ него въпроситѣ на науката и търси да опредѣли неговата сжщина, неговия законъ, причината и целта на тоя свѣтъ . . . Азъ наричамъ философия изследване относително принципа на вселената, какъвто и да бжде иначе резултатътъ. А философска система е резултатъ отъ едно изследване, чиято умисълъ е, да се дойде до едно опредѣление на първия принципъ, и което следвателно предполага неговото сжществуване.“¹⁾ — „Философия е общата наука, която има да обедини полученитѣ чрезъ посредството на отдѣлнитѣ науки познания въ една безпротивуречива система и да сведе употрѣбенитѣ отъ науката общи методи и предположения на познанието къмъ тѣхнитѣ принципи.“²⁾

¹⁾ Ernest Naville, La définition de la philosophie. Paris 1894. Стр. 161—162.

²⁾ W. Wundt, Einleitung in die Philosophie. Vierte Auflage. Leipzig 1906. Стр. 19.

Но философията има и една друга, не по-малко важна задача: всички науки си служатъ съ сжщитѣ средства на познанието; всички иматъ общи формитѣ и началата на постъпването при решаване на специалнитѣ проблеми, всички се водятъ по сжщитѣ закони на мисленето, макаръ това мислене да се прилага къмъ най-разнородни предмети и проблеми. Но никоя отъ специалнитѣ емпирически науки не се спира да изследва тия принципи и закони, които сжщо искватъ да бждатъ разгледани и обяснени, та да се види, доколко можемъ да се осланяме на тѣхъ, и дожде се простира тѣхното значение, тѣхната валидность. Философията има именно тая задача, да изследва самото познание, органа на науката, като се опитва да си уясни неговия произходъ, напредъкъ и границитѣ, до които то се простира. Така философията е и наука за познанието или наука за науката, наука на наукитѣ, ἐπιστήμη ἐπιστήμων, както казваха гърцитѣ.

Отъ казаното виждаме, какъ философията се намира въ постояненъ досегъ и свързка съ отдѣлнитѣ науки, отъ които тя зима проблемитѣ, които подлежатъ на разглеждане отъ нея, както и материала за разрешението на тия проблеми. Отъ друга страна обаче и философията влияе върху тия науки чрезъ новитѣ гледища, които тя поставя за изучване на задачитѣ на тия науки, както и чрезъ свързката, въ която докарва резултатитѣ отъ отдѣлнитѣ изследвания въ разнитѣ науки.

§ 3.

Философията — потрѣба на човѣка.

Философията коренѣе въ самата природа на човѣка; философската спекулация е нѣщо тѣй естествено на човѣшкия духъ, щото съ право можемъ каза не само съ думитѣ на поета, че последниятъ човѣкъ ще бжде и последниятъ поетъ,⁷⁾ ами че той ще бжде и последниятъ философъ.

Наистина, не всѣко човѣшко общество се отдава на систематични философски размишления, но щомъ човѣш-

¹⁾ Und singend einst und jubelnd
durchs alte Erdenhaus
zieht als der letzte Dichter
der letzte Mensch hinaus.

Anastasius Grün, Der letzte Dichter.

кото общество се издигне на известна степенъ на културно развитие, по необходимостъ се явява въ него и философската спекулация въ една или друга форма. Въпроси за причината на свѣта, за неговото възникване и образуване, за целта и предназначението му, които съставятъ най-дълбокитѣ проблеми на метафизиката, нерѣдко вълнуватъ и люде, които инакъ не проявяватъ интересъ за научни проблеми и не обладаватъ особена умствена култура. Често пжти дори децата ни изненадватъ съ въпроси, които показватъ, какъ въ човѣшкия духъ е дълбоко вращаналъ стремежътъ къмъ разрешение на последнитѣ проблеми на битието. Такъвъ е случаятъ съ онова седемгодишно момиче, което пита баба си, какво ще стане съ свѣта, когато ние всички измремъ, а когато тя му отговаря, че следъ насъ ще дойдатъ други човѣци, то пакъ задава въпросъ, де сж сега тия човѣци? Така и единъ пжтешественикъ въ Африка разправя за единъ негъръ отъ племето басуто, който си задавалъ мжчителни въпроси за общата причина на явленията, мжчителни затова, че не билъ въ положение, да си отговори на тѣхъ. Другъ негъръ отъ сжщото племе често плакалъ, защото не могълъ да узнае, защо сжществува свѣтътъ, отъ де се е зелъ самъ той, и кжде щѣлъ да иде.¹⁾

А че това влѣчение, да се впускаме въ размишления надъ тия крайни проблеми, които си оставатъ вѣчнитѣ въпроси на философската спекулация, която иска да проникне въ вжтрешната сжщина на свѣта, е вдълбано съ незаличими белѣзи въ човѣшкото сърце, въ това ни увѣрява не веднажъ и самата история на философията. Тѣй Кантъ въ края на осемнайсетото столѣтие бѣ посочилъ на философитѣ съ пълна убедителностъ границата, до която е позволено на човѣшкия умъ да се впуска въ разкриване на гатанкитѣ на вселената, и бѣ показалъ, че той залудо ще се стреми да отгатне крайната проблема на битието и да открие неговата сжщина. Ала едва бѣ успѣло още да изсъхне масилото върху неговитѣ главни съчинения, когато нови мислителѣ съ несдържана отъ никакви спънки решителностъ се втурнаха въ забранената областъ и се опитаха съ нози смели опити, да разбулятъ свѣтовната гатанка.

¹⁾ E. Casalis, Les Bassoutos, Paris 1859. Стр. 251—253.

Другъ единъ великъ мислителъ отъ изтеклото столѣ-
 тие бѣ направилъ важното откритие, че теология и фило-
 софия сж преходни периоди въ духовния развой на човѣ-
 чеството, и че най-сетне човѣшкиятъ умъ идва до онова
 стъпало въ това развитие, дето сжществува чистата наука,
 която се отказва отъ всѣкакви фалшиви понятия за крайни
 причини и цели, за абсолютното и безкрайното и се при-
 държа строго о законитѣ. Разбира се, че самъ тоя мисли-
 телъ бѣ вече встѣпилъ въ тоя периодъ, отърсилъ отъ себе
 си окончателно и теология и философия. Ала въпреки това
 той пакъ нарича своята система философия, макаръ и по-
 зитивна философия. И въ края на живота си тоя философъ,
 — то е Auguste Comte, — който преди бѣ прогонилъ изъ
 своето учение всѣкакви последни причини и цели, твърди,
 че въ вселената всичко е насочено отъ всемирна любовь
 къмъ всемирна хармония, и признава най-сетне, че човѣш-
 киятъ умъ не може да не вѣрва въ действуване на воли въ
 вселената. А това е вече една мисль, която, както единъ
 ученикъ на Конта самъ признава, съставя най-смъртоносна
 ударъ на позитивната философия. Така дори и единъ отъ
 най-върлитѣ врагове на спекулативната философия най-на-
 края самъ разтваря широко вратитѣ на метафизиката въ
 своето учение, отъ което ужъ завинаги я бѣ пригонилъ.

§ 4.

Философски дисциплини.

Въ философията, която тъй има за задача, да ни даде
 единъ завършенъ мирогледъ, който да обгръща вселената
 въ една безпротивуречива обща система и въ сжщо време
 да отговаря и на исканията на нашето сърце, могатъ да се
 посочатъ, както и въ специалнитѣ науки, отдѣлни части,
 които всички съдействуватъ за постигането на общата за-
 дача и съставляватъ особени философски науки или дисци-
 плини. Още старитѣ гърци отличаваха три главни клона въ
 философската наука, които обикновено се означаватъ съ
 названията диалектика или логика, физика и етика. Първата
 отъ тѣхъ разглежда познанието изобщо, физиката цѣлокуп-
 ното познание на природата, а етиката има за предметъ
 проблемитѣ на човѣшкия животъ. Ние бихме нарекли сега

по-правилно тия отдѣли: философия на познанието, при-
 родна философия или философия на природата и духовна
 философия или философия на духа. Още Аристотелъ посочи
 обаче покрай тия три специални философски дисциплини,
 които се отнасятъ до отдѣлни области на философскитѣ
 проблеми, и една обща философска дисциплина, която той
 нарича „първа философия“ (πρώτη φιλοσοφία), и която
 се занимава съ последнитѣ въпроси на всичко познание,
 които тя гледа да обхване въ една обща връзка и така да
 даде единъ цѣлокупенъ възгледъ върху вселената. „Тя (тая
 наука) трѣба да има за предметъ съзерцателното познание
 на първитѣ начала и причини“ (δεῖ γὰρ ταύτην [τὴν ἐπιστήμην]
 τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν εἶναι θεωρητικὴν), казва още Ари-
 стотелъ. ¹⁾ То е оная философска дисциплина, която бихме
 могли да наречемъ, както тя впрочемъ и е била наричана,
 метафизика.

§ 5.

Философия на познанието.

Философията или науката на познанието се занимава
 изобщо съ общитѣ форми и начала на човѣшкото позна-
 ние, съ общитѣ условия и законитѣ на научното мислене.
 Тя разпада пакъ въ три дисциплини, отъ които едната, обик-
 новената, формалната логика има за предметъ, да посочи и
 изследва общитѣ форми и правила на точното мислене, съ
 което си служи всѣкаква умствена¹⁾ дейность, била тя
 научна или обикновена умствена дейность на здравия раз-
 сждѣкъ, както той се проявява въ обикновения животъ. Ме-
 тодологията, като втора отъ дисциплинитѣ на науката за
 познанието, разглежда научното мислене, както то се про-
 явява въ методитѣ прилагани въ разнитѣ науки, и води къмъ
 построяване на научни системи. Тя гледа да си обясни на-
 чина, по който се постѣпя притова въ наукитѣ, и да уста-
 нови законитѣ, които трѣба да се следватъ. Най-сетне те-
 орията на познанието или гносеологията изследва изобщо
 сжщина, произходъ и закони на познавателната дейность;
 тя гледа да узнае, какъ възниква и се образува познанието,

¹⁾ Метафизика. Книга първа, глава втора.

кои сж неговитѣ източници и неговитѣ граници, за да се установи, доколко нашето мислене може да постигне своята целъ, именно да познае свѣта като нѣщо отлично отъ насъ.

§ 6.

Природна философия.

Приложението на полученитѣ по тоя начинъ принципи върху единството на природонаучнитѣ издирвания и резултати съставя предмета на природната философия, която се занимава съ издирване сжщината на вѣнকাশния свѣтъ. Тя търси напримеръ да си уясни понятията материя, движение, сила, животъ и пр., които лежатъ въ основата на природнитѣ прояви. Мнозина сж въставали противъ намѣсата на философията въ работата на природнитѣ науки, твърдейки, че тя не може да принесе никаква полза за изучаване на природата. Това мнение се засили особено, когато нѣкои мислители отъ началото на миналия вѣкъ, на първо мѣсто Шелингъ съ неговитѣ последователи, се опитаха да построятъ изъ своя умъ цѣлия вѣнкашенъ миръ. Тоя опитъ, да се извлѣче природата въ своята цѣлостъ по единъ априоренъ начинъ изъ мисълта, изъ дълбочината на разума, основавайки се само върху неговитѣ дани, такъвъ единъ краенъ рационализъмъ за обяснение на природата естествено трѣбаше да свърши съ пълненъ банкрутъ, що се отнася до крайната целъ. И решителната съпротива, съ която се посрещна подобно погрѣшно мнение отстрана на представителитѣ на чистата природна наука, бѣ напълно оправдана. Ала отъ друга страна пъкъ и тѣ изпаднаха въ другата крайностъ, като отричаха всѣкаква полза отъ природната философия за обяснение на природата. Наистина всичко фактично, издирването и откриването на връзкитѣ и законитѣ въ природата трѣба да става винаги съ огледъ къмъ самитѣ природни прояви, а това е работа на природнитѣ науки, но отъ друга страна философията е отъ сжщественно значение, не само когато е работа, да се получи единъ закржгленъ възгледъ за природата отчасти и за свѣта изобщо, ами и да се посочатъ известни основни истини въ природната наука. „Исторически неоспорно е, че философски възгледи относително природата на материалнитѣ прояви лежатъ

въ основата на модерната физика, както тя биде построена преди две столѣтия. Твърдението, че цѣлата обективна частъ на явленията се свежда къмъ форма и движения на тѣлата (а това е негли основата на модерната физика), въ началото си бѣ една философска идея, която опитътъ потвърди, безъ да може да я породи.“¹⁾

Ние не искаме да се задозолимъ само съ едно опредѣляне на известни дани, ами и да приведемъ въ връзка, въ едно цѣло всичко изследвано, опредѣлено, а въ такъвъ случай природната наука не може се отказа отъ помощта на философията, па било и само за да се обосноватъ законитѣ, които тя трѣба да признае. Философията трѣба да придружава природната наука като критична сила, която да я вкарва въ правия пжтъ, когато тя е въ изкушение, да премине своитѣ граници. Природната наука не може и да мине, безъ да си служи съ философски построения за обяснение на фактоветѣ, които тя изучава. Не е ли напримеръ философия теорията за строежа на атомитѣ въ химията; хипотезата за привлѣкателната и оттласкателната сила, за разпространението на свѣтлината и пр.? Напредъкътъ на природната наука е обусловенъ не само отъ точно наблюдение и изучаване на фактоветѣ, ами сжщо така и отъ тѣхната правилна връзка при помощта на идеи. А това е вече философия. Всѣка наука си има своя философия, която именно се състои въ това, че се сгрупирватъ и свързватъ висшитѣ нейни истини. Ето защо природната наука не изключва природната философия, както и обратно природната философия не може и не бива да строи система, безъ да се опира върху специалнитѣ природни науки.

§ 7.

Психология.

Като преходъ отъ природната философия къмъ духовната философия служи психологията, която съставя сжщо временно единъ видъ подготовка изобщо къмъ философията, давайки ни действително познание както за теоретическото, така и за практическото проявление на човѣшкия духъ. Пси-

¹⁾ E. Naville, op. cit. Стр. 170.

хологията разглежда човъка въ двойно отношение, отъ една страна като предметъ на природата, отъ друга като носителъ на душевни явления и процеси. Тя се занимава съ цѣлия душевенъ животъ, за да установи условията и законитѣ, при които той се проявява, издирвайки възникването на душевнитѣ прояви и тѣхното взаимно въздействие и търсейки да разбере тѣхния закономѣренъ токъ. Занимавайки се, тѣй да кажемъ, съ почвата на духа, психологията оставя съвсемъ незасегнати съдържанието и връзката на отдѣлнитѣ умствени области и не се спира никакъ на въпроси за стойността на душевнитѣ прояви, за нормитѣ, по които тѣ би трѣбало да се проявяватъ, за да отговарятъ на известни изисквания, защото тия въпроси принадлежатъ въ задачитѣ на така нареченитѣ нормативни философски дисциплини, на които психологията дава само основата.

§ 8.

Духовна философия.

Къмъ собствената духовна философия принадлежатъ етиката, естетиката, философията на правото, социалната философия, философията на религията.

Етиката или нравствената философия има за предметъ нравствеността, т. е. общитѣ блага и цели на човѣшкия животъ. Собствено въпроситѣ, които сж свързани съ нравствеността, лежатъ главно въ основата на философската спекулация, защо тѣ на първо мѣсто интересуватъ човѣка. Така и първитѣ гръцки мждреци захващатъ съ проблеми, които засѣгатъ нравствената дейность. Отъ тамъ подѣйма и Сократъ своитѣ размишления, които следъ софиститѣ наново възвръщатъ на философската мисль вѣрата въ нейната мощь. Затова и въ учението на Платона тя съставя вѣнеца и върха на философската деятелность, която следъ Аристотела, въ ученията на стоицитѣ и епикурейцитѣ, вече почти изключиво е заета съ размишления върху нравственитѣ проблеми.

И въ ново време има мислители, които отъждествяватъ философията като учение за човѣшкитѣ блага съ етиката. Така напримеръ Döring определя философията главно (wesentlich) като учение за благата (Güterlehre). Нейниятъ пред-

метъ е споредъ него „учението за благата и щастието, въпросътъ за целта на живота или за висшето добро и извлѣчената отъ него теория за онова ръководене на живота, което осъществява жизненото щастие“. ¹⁾ И Windelband, определяйки философията като наука за нормалното съзнание или за принципитѣ на абсолютната оценка, естествено трѣба да мисли на първо мѣсто като неинъ сжщественъ дѣлъ етиката.

Онова, което въ сжщность най-много интересува човѣшкия умъ и предизвиква неговото философско вдълбочаване, е въпросътъ за смисъла на живота и за неговата цель. А тоя въпросъ лежи въ основата на етиката. Тя именно се пита, какъ се представя човѣшкиятъ животъ, зетъ като нѣщо цѣло, кое е онова добро, къмъ което трѣба да се стреми човѣчеството и отдѣлниятъ човѣкъ като часть отъ него, и по какъвъ пжтъ може да се постигне това добро. Тоя въпросъ собствено съставя ядрата на всѣко философстване, което търси да постигне последно задоволение въ разрешението на тая проблема. Защото и чисто теоретическото размишление произтича отъ копнежъ къмъ вътрешно задоволство, което въ тая теоретична дейность намира пакъ смисълъ въ живота. Преди всичко човѣкъ е действащо сжщество, а на второ мѣсто мислещо създание; сжщината на неговото я лежи въ неговата деятелность, а следъ това въ неговото мислене. И тая деятелность, придружена при човѣка отъ съзнание, значи свободна и съзнателна, го издига надъ животното, което действува подъ слѣпото принуждение на природата. „При животното и растението природата не само посочва опредѣлението, ами и сама го изпълва. На човѣка обаче тя само дава опредѣленението, а оставя на самия него изпълнението. Това само го прави човѣкъ.“ ²⁾ Ето защо етиката, като наука за нравственото действуване, която има да опредѣли висшата цель на неговата личность (summum bonum), висшата ценность на човѣшкия животъ, къмъ която трѣба да бжде насочена неговата жизнена деятелность, е вѣнецътъ на философията.

¹⁾ Dr. A. Döring, Geschichte der griechischen Philosophie. Band I. Leipzig 1903. Стр. 1.

²⁾ Schiller, Ueber Anmut und Würde.

чиято най-висша задача е именно, да задоволи потребител на човешкото сърце. „Така етиката, която се занимава с ценността на волята, запазва заради своето обширно влияние върху уредбата на човешкия живот известно предимство спрямо ония дисциплини, които наистина се мъчат да разкрият булото на тайната, с което е затулена вселената, обаче все пак трябва да стоят откъм външната страна, защото поради недостига на човешките способности забранено им е да проникват в дълбочините.“¹⁾

Покрай въпроса за отделните блага и за върховното добро етиката разглежда длъжностите на човъка, сир. ония действия и нравствени правила, които водят към постигане на благата, както и добродетелите или ония качества, от които зависи изпълнението на длъжностите и постигането на нравствения идеал. От последното разрешение, което етиката дава на тия въпроси, в голем размах зависи устройството на човешкия живот и неговата насока.

Естетиката или философията на хубавото е една от най-новите философски дисциплини, защото като такава датира от малко повече от един век и половина. Предметът на естетиката е хубавото, както то се проявява било в природата като природно хубаво, било като продукт на човешката деятелност в изкуството като художествено хубаво. Задачата на естетиката се състои в това, да изследва същината и основата на хубавото, т. е. да разкрие, в какво се състои хубостта на предметите, били те природни или художествени, и да посочи, върху какво се основава тяхното естетично харесване, което изразяваме в оценката им като хубави. Така тя има да покаже, дали хубостта е обективно свойство на самия предмет, на който прикачаме това качество, или пък е субективно състояние на оня, който разглежда хубавото. Сетне тя трябва да разграничи естетичното откъм други видове оценка, които лежат в основата на оценяването на нещата като приятни, полезни, целесъобразни и пр., както и да посочи, кои са белъзните, основанията и законите на хубавото, и да изтъкне душевните способности, посредством които

¹⁾ W. Rein, Grundriss der Ethik. Fünfte Auflage. Leipzig 1918. Стр. 5.

сждим за хубавото и творим хубавото в изкуствата. Естетиката, която се занимава с всички тия въпроси, трябва, за да разреши успешно своята задача, да земе на помощ и психологията.

Въ тясна връзка с етиката стои философията на правото или философската правна наука, която има за задача, да извлече идеята за правото от общите начала и да приложи своите изследвания в всички области на частния и общественния живот, като покаже, какъ тая идея може най-добре да се осъществи.

Социалната философия пък разглежда типичните явления и законите в разволя на човечеството и търси да установи общата закономерност, която съставя трайното в промяната на отделните явления, както и да намъри целите, към които е насочено това развитие.

Най-сетне към духовната философия принадлежи и философията на религията, която изследва общия бит на религията, нейните психологически закони, както и историческите форми, в които тя се е проявила в развитието на човечеството. Философията си дава сметка, че ученията на разните религии не представляват действително познание, и че знание и вяра имат различна основа, защото докато знанието почива върху разума, вярата има своя корен в сърцето на човъка; ала тя вижда в религията плод поникнал от най-благородните чувства на човъка, от неговото страхопочитание пред възвишеното и безкрайното, неизмъримото. Философията на религията гледа да разбере исторически и произхода и разволя на религиозните догми в свръзка с всички други прояви на религиозния живот, които така стават предмет на чисто теоретическо познание, не на религиозно схващане. Естествено в областта на нейните разглеждания спада и проблемата за душата и за нейното безсмъртие, както и основното понятие на всяка религия, понятието за Бога, което неизбежно води и към доказателство за съществуването на Бога.

§ 9.

Метафизика.

По-горе казахме, че човъкът не може да остане при отделните познания и изследвания, да се задоволи с резултатите, що се получават от отделните науки, ами се

стреми да изследва общитѣ основни понятия и закони, свойствени на специалнитѣ науки и отдѣлни философски дисциплини. Тая наука за принципитѣ, която въ сжщо време обгръща цѣлия обьемъ на отдѣлнитѣ философски дисциплини въ единъ сбранъ всеобщъ миросгледъ, се нарича метафизика. Думата е произлѣзла случайно отъ това, дето оная частъ отъ Аристотеловитѣ съчинения, въ които той се занимава съ тая първа наука или философия (*πρώτη φιλοσοφία*), се намираше въ събранието на неговитѣ съчинения „подиръ физическитѣ нѣща, подиръ физиката“ (*μετὰ τὰ φυσικά*), сиречь като оная частъ отъ съчиненията, която трѣба да се изучава следъ съчиненията по физиката. Отъ това обстоятелство се получи и названието на тая основна философска наука, — метафизика. Но сега можемъ да земемъ това название и въ преносенъ смисълъ, като подъ него разбираме науката, която има за предметъ последнитѣ причини, последнитѣ основания, които лежатъ задъ фактоветѣ, отвждъ фактоветѣ, съ които се занимава емпирическата наука, физиката. Метафизиката има следвателно за предметъ самото битие, сжщината на нѣщата, схваната независимо отъ всѣкакви особености на отдѣлното проявление на тая сжщина въ разнообразнитѣ нѣща. Така нейниятъ предметъ сж първитѣ принципи на битието изобщо.

§ 10.

Оправдание на метафизиката.

Тука трѣба да се отбие едно сериозно възражение, което се е подигало често противъ тая философска дисциплина и отъ тамъ противъ философията изобщо, и което се е подхранвало отъ печалната картина, каквата ни представява историята на философията, тая „история на човѣшкитѣ заблуждения“ съ нейнитѣ напразни опити, да даде едно горе-долу задоволително решение на основнитѣ проблеми, що сж предметъ на метафизиката. Ала оправдани ли сж тия постоянни възражения, тоя бойкотъ, който се е обявявалъ отъ много страни противъ метафизиката?

Потрѣбата отъ единъ общъ миросгледъ, какъвто може да даде само философията, е отъ природа присжща човѣку като единъ непреодолимъ стремежъ, който съ никакви до-

води не може да се удуши. То е оная естественъ стремежъ къмъ философско разбиране на свѣта, който Шопенхауеръ нарече метафизичната потрѣба на човѣшката личностъ. На много мѣста, въ най-разнообразни отношения даденото въ вселената ни се представява като единъ простъ отломъкъ, като единъ фрагментъ, който изисква да бжде допълненъ, или като нѣщо, което сочи къмъ извънопитни причини. Заради това нашиятъ разумъ се вижда тласканъ въ разни страни прѣко фактически даденото. Той постъпя притова като единъ археологъ, който се намира предъ едно торсо, и който отъ него трѣба да въстанови цѣлата първоначална статуя, или като единъ живописецъ, който има предъ себе си следи отъ едно старо фреско, което трѣба да се обясни въ неговата цѣлостъ. Именно такова едно мислено вдълбочаване въ извънемпиричнитѣ условия на емпирически дадения свѣтъ ни представява истинската метафизика. И както въ случая съ торсото или фреското не намираме нищо особено въ опита, да се въстанови оригиналтътъ въз основа на частично даденото, сжщото е и съ метафизиката.

Нека земемъ единъ примеръ отъ материалния миръ. Обектътъ на природната наука е тѣлесниятъ миръ, даденъ въ пространството и времето. Тя иска точно да наблюдава, да опише и по възможность да обясни находещитѣ се въ пространството нѣща, отъ повърхнината на земята дори до звездитѣ. Сжщо тѣй иска тя да обясни събитията, промѣнитѣ и движенията, които ставатъ въ времето, като ги сведе къмъ законно действащи причини, или да ги извлѣче отъ законно действащи причини като тѣхни необходими действия. Пространството, което играе тука рола, е за нашата мисль въ двояко отношение безкрайно, именно откъмъ неговата голѣмина и откъмъ неговата малкостъ. Пространството трѣба да си мислимъ ние като неограничено, безъ граница, защото границата е дадена въ пространството, но не и като крайна граница на самото пространство. Сжщото е и съ дѣлимостъта на пространството. И тука не можемъ стигна до единъ край. Тая двойна безкрайность на пространството изглежда да се пренася и върху онова, що изпѣлва пространството, върху материята. Е ли и тѣлесниятъ миръ въ пространството самъ ограниченъ, или и той е не-

ограниченъ? И има ли последни, по-нататъкъ недѣлими вече елементи на тѣлесния миръ, има ли въ сжщность атоми? Ето една метафизична проблема, която дава възможность, да се заематъ спрѣмо нея две възможни становища, които сж бивали и еднакво застѣпвани.

Сжщо и времето ни представява подобни, ако не и още по-голѣми гатанки и проблеми. Природната наука зида върху общовалидността на началото на каузалността. А това предполага, щото редицата отъ състояния, които следватъ съ закономерна необходимостъ едно следъ друго, да е безкрайна. Значи за всѣка случка въ времето трѣба да се приеме една безкрайна редица отъ причини, която обаче не може да бжде дадена, защото не е завършена. Ето сжщо една метафизична проблема.

Ние приемаме въ свѣта на явленията известни закони, при които ставатъ тия явления. Сж ли тия закони постоянни и неизмѣнни, и ако сж такива, отде иде тѣхната непромѣнливостъ и постоянство? Защо се показва безкрайното множество неизброими нѣща подчинено на такава безусловна власть? Е ли тая постоянна закономерность на ставането, еднообразието въ таканаречената логика на фактоветъ, безпричинна, или тя си има нѣкаква причина?

На емпиричната поврѣхнина на проявитѣ не ни е дадено никакво непромѣнливо нѣщо. Напротивъ, всички нѣща промѣнятъ своитѣ качества, състояния, своя съставъ; нѣкои отъ тѣхъ се промѣнятъ по-бавно, други по-бърже, но абсолютно непромѣнливо нѣщо не ни е дадено въ наблюдението. Напукъ на това днешното природознание вѣрва, че въ основата на тоя токъ отъ промѣни лежи нѣщо постоянно, и поставя като последица отъ тая вѣра началото за постоянството на субстанцията, изказано въ древно време още отъ Парменида, който учеше, че биващето постоянствува и е свободно отъ всѣкаква промѣна. Срещу това твърдение Хераклитъ излизаше съ положението, че не сжществува нищо трайно, нищо постоянно, и че тѣйнареченото биване на свѣта е едно постоянно ставане. Тая противоположностъ въ възгледитѣ съдържа въ себе си сжщо една метафизична проблема отъ космологично естество.

Сетне може да се постави и въпросътъ, въ какво се състои субстанцията на вещица, е ли тя нейната форма или

нейното вещество? Днешното природознание се е произнесло за веществото. Но противоположното становище, което намира субстанцията, сжщината въ формата, е било сжщо тѣй сериозно застѣпвано въ историята на човѣшката мисль. Най-напредъ обоснова това въ древно време Платонъ, следъ него и Аристотель, и тоя възгледъ е бивалъ презъ дълги вѣкове владѣещиятъ възгледъ въ човѣчеството. Постоянното всредъ промѣната, субстанциалното въ проявитѣ бѣ споредъ тоя възгледъ формата, родовиятъ типъ, който стои надъ всѣко възникване и изчезване, надъ всѣко ставане. И тоя възгледъ, макаръ и днесъ да се смѣта за несъстоятеленъ, изисква да бжде сериозно разгледанъ, а това може да стане въ метафизиката.

Съ тия две последни проблеми се намира въ известна връзка прочутиятъ споръ между механистичното и телеологичното разбиране на вселената. Механистичното обяснение на свѣтовнитѣ прояви иска да обясни всички прояви и процеси въ природата, дори и планомѣрния човѣшки животъ, като необходимо действие на слѣпи, не преднамѣрено действащи природни сили. Телеологичното схващане пкъ на свѣта вѣрва, че всичко механично ставане въ вселената е насочено къмъ това, да осжществи единъ свѣтовенъ планъ, предварително установенъ. И отъ таково едно схващане вървежътъ въ природата е въ служба за постигането на тая цель. Тая проблема напоследъкъ доби ново значение съ учението на Дарвина за произхода на органическитѣ сжщества.

Всички тия въпроси се отнасятъ обаче до външния свѣтъ, до тѣлесния миръ. При тѣхъ духовното, както се то проявява въ душевнитѣ произшествия на човѣка и животнитѣ, никакъ не е специално засегнато. А тия психични произшествия иматъ сжщо тѣй несъмнена реалность, както и онова, което става извънъ насъ. И тука именно се появяватъ редица мжчни въпроси, на първо мѣсто таканаречениятъ сгux metaphysicorum, върхътъ на метафизическитѣ трудности, именно отношението между материята и духа, между душата и тѣлото. Тѣлата се намиратъ въ пространството, психичнитѣ произходи (процеси) сж пкъ непространствени и невидими. Какво е тогава отношението между

тѣлото и душата или, по-общо казано, между духъ и материя, ако тѣ сж коренно различни? Има ли собствено вънъ отъ тѣлесната субстанция и нетѣлесна, невеществена субстанция, освенъ материалната сжщностъ и една нематериална въ насъ? Или духовното е една преходна принадлежностъ на материалната субстанция, напр. на нервитѣ и на мозъка въ човѣка и животнитѣ?

Върху тая сериозна проблема сж изказвани исторически твърде разнородни възгледи и сж давани разни решения. Така материалиститѣ сж отричали сжществуването на особена субстанция отлична отъ материята и сж се опитвали да обяснятъ духовното било като свойство, било като функция на материята, Наопаки на тъкмо противоположното становище се поставя иматериализмътъ на Berkeley, който твърди, че не сжществува тѣлесна субстанция, и че материята е сборъ отъ сетивни осещания, които сж нѣщо чисто духовно. Притова застѣпницитѣ както на единия, така и на другия възгледъ мислятъ, че даватъ сериозни доводи въ защита на своя възгледъ. Споредъ Спиноза и тѣйнаренчената философия на идентичността пѣкъ духъ и тѣло или мислене и разпространение сж и дветѣ разни свойства, атрибути на една обща субстанция. Така предстои значи и тая проблема да се разгледа всестранно и да се види, дали тя може окончателно да бжде разрешена.

Най-сетне може да се подигне единъ още по-смѣлъ и по-корененъ въпросъ, въ който сж приплетени едвали не всички други метафизически проблеми, и който е билъ нареченъ метакосмичната проблема. Докато всички досега изтъкнати въпроси се отнасятъ до фактическия свѣтъ, тая проблема засѣга сжществуването на цѣлостта на вселената и основата на това сжществуване. Въ емпирическия свѣтъ мисленето прилага къмъ отдѣлнитѣ фактове началото на достатъчната основа, споредъ което всѣки фактъ произлиза отъ една необходима основа като необходимо следствие. Какъ може тогава да се попречи на сжщото това правилно мислене да приложи това начало и къмъ сжществуването на вселената като цѣло и да обясни и това сжществуване възъ основа на една необходима причина, поради която трѣба да сжществува тая вселена?

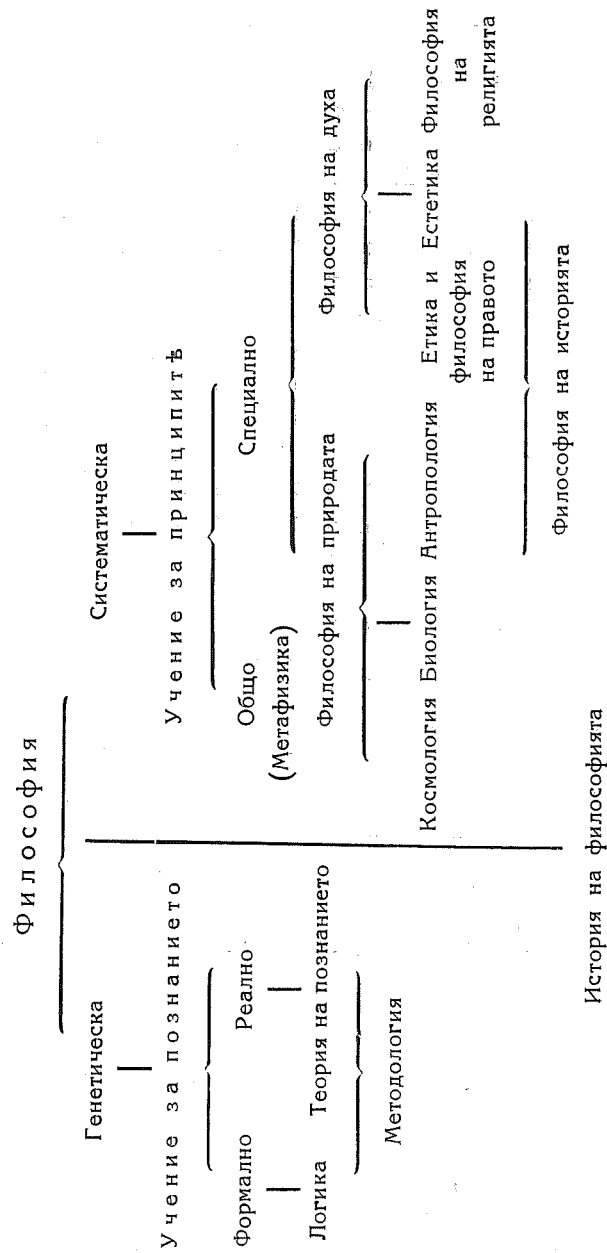
Тая последна и най-смѣла отъ всички философски проблеми може да се разгледа отъ двояко становище. Или нашиятъ разумъ има въра въ себе си, да може чрезъ една метода да открие една обьективно достатъчна основа за сжществуването на вселената, или пѣкъ нашата мисълъ се сепва предъ смѣлостта на тая проблема, отвръща се отъ обьективната къмъ субьективната страна и вижда, че емпирическиятъ миръ, какъвто го схващаме, се намира повече или по-малко въ зависимостъ отъ организацията на нашата субьективна познавателна способностъ, тѣй че направата на тоя миръ до известна степенъ е обусловена отъ направата на собствената наша интелигенция. Така се натъкваме на философското откритие, че като обьективно даденъ не е единъ обьективно реаленъ миръ сжществуващъ независимо отъ насъ, ами че свѣтътъ е даденъ като единъ комплексъ отъ явления вжтре въ субьективното съзнание, и тогава ние се намираме предъ задачата, да диримъ условията, отъ които зависи тая направа.

Отъ поврѣхно изтъкнатитѣ тука проблеми, които се изпречватъ предъ нашата мисълъ, е явно, какъ философията, и то като метафизика, ни се налага като неизбѣжна наука, и че за всѣки по-развитъ умъ философската спекулация е една неотвратима потрѣба, която търси своето задоволение. Затова и метафизиката въпреки всичко ще си остане една важна дисциплина всредъ философскитѣ науки.

§ 11.

Общъ прегледъ на философскитѣ дисциплини.

Като дадохме тука единъ прегледъ на философскитѣ дисциплини, очертавайки въ главни линии областта на тѣхнитѣ задачи, далечъ сме отъ мисълта, че това схващане на философията е общоприето. То дори не е и онова становище, което се подкрепя отъ мнозинството мислители. Но понеже то се застѣпва отъ одного отъ най-виднитѣ представители на философската мисълъ въ най-ново време, именно отъ Вунта, намирамъ за умѣстно да посоча тука неговото хубаво и изчерпливо дѣление на философскитѣ дисциплини:

§ 12.

Понятието философия въ тока на историята.

Опредълението, което тука дадохме на понятието философия, далечъ не може да се каже, че е общо признато и прието въ всички времена и отъ всички мислители, било въ миналото, било въ днешно време. Напротивъ, търсейки едно точно схващане на това понятие, ние се натъкваме, било въ тока на историята на философията, било при днешнитѣ представители на философската мисълъ, на най-разнообразни схващания на нейния предметъ и на нейната задача. Така въ първо време философията представява цѣлата наука, и философътъ може да каже съ пълно право *nihil a me alienum* и като Демокрита да пристъпи да говори и разсждава за всичко. Дори философията въ онова време обгръщаше не само мисленето, цѣлото научно мислене, ами и действуването, защото и практическитѣ мждрець като Диогена киника, който гледа да уреди живота си по известни нравствени схващания, бѣ философъ. Споредъ Платона философия е познание на битието, на онова, което е вѣчно и непреходно, значи на вѣчнитѣ идеи; и това познание, което трѣба да се преследва заради самото познание, не заради нѣкаква облага, възбужда стремежъ къмъ нравствено усвѣршеніе, къмъ уподобяване на висшата идея, която стои на върха на идеитѣ. По това и се отличава истинскитѣ философъ отъ софиста, който е търговецъ съ мждростѣта, защото употребя философията като средство за прехрана, ѝ дава практическа насока, тъй като тя му служи както да обезпечи неговия поминъкъ, така сжщо и да подготви ученика за живота, не за мислено вдълбаване въ вселената. Аристотель ограничава философията върху чисто теоретическата дейность, като ѝ поставя за задача, да познае свѣта откъмъ всички негови прояви. Така философията се отъждествява тука напълно съ науката. Но покрай това широко значение, което Аристотель дава на философията, той създава и термина „първа философия“, за да означаи оня дѣлъ отъ общата философия, който се занимава съ крайната връзка и висшето единство въ познанието и се стреми да даде единъ цѣлостенъ обликъ на вселената.

„Това е значението на думата философия върху почвата, дето тя е първоначално домородна; посоката към универсално познание и чисто теоретичната умисъл сж сжществениѣ ѣ белѣзи. Философия е самоцель, не средство за една цѣль, която лежи извѣнѣ нея. И то, както прибавяѣт Платонѣ и Аристотелѣ, последната и висша цель, защото вѣ свършеното познание на биващето човѣкъ изпълня своето естествено или божествено предопредѣление: Богѣ го е поставилѣ вѣтре вѣ свѣта като разгледвачѣ и тълкувачѣ на неговитѣ дѣла.“¹⁾

Дълбокитѣ промѣни, които настанаха вѣ културния животѣ на човѣчеството, следѣ като историческото човѣчество се обедини изпърво вѣ универсалната македонска монархия, а сетне вѣ римската всесвѣтска държава, и които унищожиха националното съзнание и пробудиха индивидуалността сѣ нейнитѣ лични чувства и стремежи, наложиха своя печатѣ и върху мислителитѣ, които се оттеглиха вѣ своята личностѣ и потърсиха утеха и задоволение отѣ нерадостнитѣ обществени условия вѣ собствения вѣтрешенѣ животѣ. Така философската мисъл се насочи върху щастието на личността, което стана центърѣ на спекулацията, и философията стана предимно практическа философия, която си поставя за задача, да посочи, какѣ трѣба да се уреди човѣшкиятѣ животѣ, за да постигне той задоволство и щастие. Етиката става главната, ако не единствената философска дисциплина, докато другитѣ дисциплини се превръщатѣ вѣ нейни помагални науки.

Ала тоя процесѣ не можеше да спре, при историческитѣ условия, вѣ които подпада човѣчеството вѣ края на грѣкоримския мирѣ. Необузданостѣта вѣ преследването на щастието при даденитѣ обстоятелства изкара наяве пустотата на стремежа къмѣ лично щастие и предизвика у сериознитѣ умове отвръщение отѣ такѣвѣ гонѣжѣ за земно задоволство, насочвайки мисълѣта къмѣ отвѣдземното битие, вѣ което се постави идеалѣт на благополучието. Така наддѣлява религиозната страна вѣ живота, и философията става теософия, познание на Бога, свързано сѣ чезнене къмѣ съединение

1) Friedrich Paulsen, Einleitung in die Philosophie, Dritte Auflage, Berlin 1895, Стр. 23.

сѣ божеството, което може да се постигне вѣ мистично настроение. Философията се превръща вѣ прислужница на теологията, защото получава като задача, да разглежда религиозни вѣпроси и да очисти пѣтя на вѣрата, като оборва всѣкакви еретични идеи, които можеха да увредятѣ установения авторитетѣ на правовѣрната църква. Но тъкмо тая служба на философията спомогна пѣкъ много да се освободи философската мисъл отѣ тѣснитѣ окови, вѣ които я бѣ стегнала религията презѣ срѣднитѣ вѣкове, и да се пробуди наново истинскиятѣ философски стремежѣ, насоченѣ къмѣ познание на околната действителностѣ, както и на нейната сжщина. Така философията получава пакѣ първоначалното значение на обща наука, която има самостояйна задача безѣ непосредна практическа цель. Но това подновяване на философската мисъл изисква сега, да се обясни и оправдае познанието. Като сжщественѣ дѣлѣ вѣ философската спекулация се появява учението за познанието, което заема постепенно такова видно мѣсто вѣ философскитѣ размишления, щото у Фихте дори философията става учение за познанието, за науката (Wissenschaftslehre).

Вѣ ново време най-сетне философията получава споредѣ схващането на мислителитѣ най-различно значение. Така докато споредѣ нѣкои, като Вунта, тя си запазва значението на оная обща наука, която има за задача, да даде единѣ общѣ възгледѣ върху свѣта и живота, който да задоволи исканията на нашия разумѣ и потрѣбитѣ на нашето сърце, споредѣ други, като Ремке, тя е основната наука, която има за предметѣ основнитѣ понятия на действителността, каквито сж: вещь, съзнание, действуване, индивидѣ, пространство, време, промѣнливо, непромѣнливо, споредѣ трети, като Винделбанда, тя е науката за принципитѣ на абсолютното оценение или науката за нормалното съзнание (die Wissenschaft vom Normalbewusstsein), сир. за оная „система отѣ норми, които би трѣбало да важатѣ, ала вѣ емпирическата действителностѣ на човѣшкия духовенѣ животѣ важатѣ само отчастѣ, и споредѣ които тепърва се определя ценността на действителното“. Най-сетне Дорингѣ схваща философията като учение, което се занимава сѣ вѣпроса, какво е добро, и има значи за предметѣ мира

на ценноститѣ или е учение за благата, които правятъ живота цененъ.¹⁾

§ 13.

**Историята на философията — борище на най-разно-
речиви мнения.**

Пристъпвайки къмъ самата история на философията, която ни дава възможностъ, да се запознаемъ съ ония опити, що сж предприимали разни мислители, за да разрешатъ разнообразнитѣ проблеми на философията и да дадатъ отговоръ на сжщественитѣ философски въпроси, и да проследимъ вървежа на човѣшката мисль, когато тя разсждава върху себе си и върху нѣщата, когато тя се стреми да проникне въ сжщина и целъ на всичко, що сжществува, ние трѣба да имаме предъ видъ, че ще се натъкнемъ на единъ особенъ фактъ, който е свойственъ само на историята на философията и не се срѣща въ историята на другитѣ науки. Докато другитѣ науки иматъ свой строго опредѣленъ предметъ, къмъ познанието на който тѣ вървятъ стѣпка по стѣпка, приближавайки се постоянно къмъ неговото основно и правилно разбиране, та историята на тия науки ни представява явно единъ възходенъ напредѣкъ въ разрешаването на нейнитѣ проблеми и утвърдяването на нейнитѣ истини, историята на философията ни показва съвсемъ друга картина, свойствена изключително неи. Тука изглежда, като че нѣмаме дори и единъ точно опредѣленъ предметъ, върху който еднакво да насочватъ своята мисль разнитѣ философи, а още по-малко ни се вижда да има връзка между разрешенята, които даватъ мислителитѣ на философскитѣ проблеми, както и постояненъ напредѣкъ въ опредѣлени придобивки отъ тия размишления. Наопаки, изглежда, като че се намираме тукъ предъ произволни спекулативни построения, които често пжти дори даватъ противуречиви решения на еднакви проблеми. Поради това и философското развитие е довеждало човѣшкия умъ до скептицизмъ, когато той се е сепвалъ отъ тия тѣй разнообразни и въ много случаи противуречиви отговори на

¹⁾ A. Döring, Philosophische Güterlehre, Berlin 1888.

сжщитѣ въпроси. Поетиченъ изразъ на тоя скептицизмъ дава Волтеръ въ своята сатирическа поема „Les systèmes“, която съдържа една алегорична разправа. Следъ като Всевишниятъ създалъ въ шесть деня тоя свѣтъ и нагласилъ тѣй хубаво небесната машина, прикрилъ нейнитѣ пружини и хвърлилъ едно непроникливо було върху природата. Подиръ това повикалъ предъ своя престолъ виднитѣ мислители, горди представители на софизъма и вѣчни любители на спорове, и имъ предложилъ да отгатнатъ неговата тайна, като му кажатъ, кой е той, кои сж тѣ, каква сила кара небеснитѣ свѣтила, и защо въ свѣта сжществува за една унция добро сто квинтала зло. А който се доближи до разрешението на тия въпроси, ще получи голѣма награда и ще спечели блаженство. Пръвъ се изстѣпва да даде отговоръ Тома Аквински, който вижда въ Бога самото битие и простата сжщина съ атрибути, чистия актъ и самата субстанция въ времето и извънъ времето, целта, принципа и центра на битието. Намирайки, че Тома Аквински показва голѣмъ куражъ съ тия свои твърдения, Богъ го посрѣща съ насмѣшка и се обръща да чуе Декарта, който твърди, че за да бжде Богъ, стига да е той възможенъ, и че наистина създадениятъ отъ него свѣтъ е величественъ, но и че самъ той би могълъ да създаде такъвъ свѣтъ, съ елементи, живи сжщества, въртежи и свѣтлина, стига само да има материя и по-добре да узнае природнитѣ закони. И тия смѣли утвърждения Богъ посрѣща съ насмѣшка проникната отъ съжаление за тѣхния авторъ. Гасенди, който иде на свой редъ, предлага за обяснение своитѣ атоми, обаче нищо не казва за висшето сжщество. Тогава пристѣпя единъ еврейнъ съ дългъ носъ и блѣдно лице, беденъ но доволенъ, умисленъ и сдържанъ въ себе си, и казва тихо Богу: „Прости, но азъ мисля, че ти не сжществувашъ; вѣрвамъ, че съмъ доказалъ това по строгъ математически начинъ.“ При тия безбожни думи разтрѣсва се цѣлата вселена; ала Господъ, снизходителенъ и благъ, съжалявайки невѣрника, заповѣдва да му пречистятъ мозъка; а Спиноза, не можейки да се надѣва на наградата, си отива, последванъ отъ нѣколко умника. Следъ това мислителитѣ захващатъ шумно да изказватъ всевъзможни възгледи и да спорятъ всички наведнажъ. Малбраншъ увѣрява, че трѣба да се говори на

Словото, което ще даде отговоръ, Арно твърди, че Богъ, върховната доброта, нарочно е създалъ човѣшкия родъ, за да го предаде на проклетие, а пъкъ Лайбницъ настоява, че безъ неговата предопредѣлена хармония не ще може да се разбере нищо, и че Богъ, вселената и ние, всичко това не е нищо безъ неговитѣ монади. Слушайки всички тия чудновати мнения, Богъ, който е най-добриятъ нашъ отецъ, и който не желае да налага на своитѣ чада твърде строги наредби и закони, а ги оставя да се забавляватъ, играейки си съ създаденото отъ него творение, безъ да се сърди за изказанитѣ отъ неговитѣ дѣца неразумни мисли, отлага опредѣлението на наградата за следната година.

Въ тоя алегориченъ разказъ е даденъ изразъ на скептицизма, който винаги се е прилепвалъ къмъ философията и я е преследвалъ. Изказана е въ него оная негативна философия на съмнение, оная възгледъ за безплодността на философската спекулация, който е убеденъ, че нашиятъ умъ напусто се мжи да разреши въпроси, на които никога не ще може да се даде задоволителенъ отговоръ, и който въ историята на човѣшката мисълъ е намиралъ ту сериозенъ изразъ въ отрицателната скептична философия, ту иронична форма въ съчиненията на духовити писатели, ту трагиченъ обликъ въ творенията на велики поети като Данте, Гёте или Байрона.

Наистина, ако се земе предъ видъ за мѣрило на една наука сигурността на резултатитѣ и очевидността на нейната метода, тогава философията отстѣпя далечъ задъ много други науки. Областта на философската мисълъ образува борище на най-противуречиви мнения и на противоположни обосновки и докази. Действително проблемитѣ, които разглеждатъ философскитѣ учения, сж твърдо установени, диктувани отъ самото естество на нѣщата, както и отъ особеността на човѣшката познавателна способностъ; ала опититѣ за разрешението на тия проблеми се разиждатъ твърде много. Обаче въпреки това все пакъ, ако се земе предъ видъ величието на целъта, която си поставя философията, и голѣмото значение на нейнитѣ стремежи и задачи, трѣба да се каже, че на философията се пада първо мѣсто между всички науки. Работата на философията съвсемъ не стои тъй зле, както я представяватъ нѣкои присмѣхулници и

иронизатори, скептици и песимисти. Отъ страна на скептицитѣ се навожда противъ философията голѣмата разлика, която сж проявявали въ мненията и ученията върху сжщевенитѣ философски проблеми разнитѣ системи, които сж били образувани въ течение на времето. Най-великитѣ умове на всички културни народи напразно сж се измжчвали надъ тия проблеми и не само не сж дохождали до сравнително еднакви решения за тѣхъ, ами сж изказвали въ резултатъ и най-противуречиви възгледи. Отъ това се е вадило заключение, че метафизическитѣ проблеми сж поставени твърде високо за човѣшкия умъ, който не е въ състояние, да се справи съ тѣхъ. Но на това може да се възрази, че и други науки, като физиката, медицината, историческата както и правната наука и пр., сжщо така се намиратъ много пжти предъ неразрешени въпроси; и въпреки това никой нѣма да каже, че тия науки сж безплодни и като такива безполезни. Действително, разногласията въ философията сж по-дълготрайни и по-очевидни, обаче все пакъ и въ философията се проявява единъ процесъ на макаръ и бавенъ развой, който постепенно, ако и асимптотично върви къмъ една голѣма целъ. Пъкъ и колкото различни философски системи и да се поставятъ, тѣ все пакъ се намиратъ въ известна вътрешна връзка, защото се занимаватъ съ сжщитѣ проблеми, представяватъ опити за решение все на сжщитѣ проблеми, както и въ природната наука имаме често разни теории за обяснение на сжщитѣ прояви. Най-сетне при всичката пѣстрота и разнообразие на философскитѣ построения могатъ се посочи ограниченъ брой типични гледища, които постоянно се връщатъ и чиито противоположности малко-по-малко се изглаждатъ, като все повече се отстраняватъ грѣшки и заблуждения и се напускатъ неударжливи позиции, тъй че тѣхниятъ брой постоянно намалява, и арената на философскитѣ борби се стѣснява. Така можемъ да кажемъ, че философската спекулация се приближава къмъ своята главна целъ, макаръ и по пжтя на една спирала.

§ 14.

Обяснение на разнообразието въ философскитѣ мнения.

И тоя продуктъ на човѣшката култура, както всички други, е последица отъ естествения развой на човѣчеството,

отъ условията, въ които сж живѣли и творили философитѣ, отъ възгледитѣ, които сж владѣли въ срѣдата, въ която тѣ сж действували и мислили. Въ повечето случаи философътъ отражава въ своята индивидуална система, разбира се въ нейната ядка, идеитѣ на своята епоха, начина, по който тая епоха схваща първото начало на вселената, какъ тя си представява човѣка и човѣшката нравственостъ, правото въ обществото, какъ тя гледа на научнитѣ проблеми, какъ отражава религиозното съзнание и пр. Така софиститѣ въ старитѣ времена бѣха тъкмо чада на своята епоха, и както тѣхното появяване нахожда пълното си обяснение въ положението, въ което се намираше по онова време грѣцкото общество изобщо, така пѣкъ и Сократъ не можеше да се яви и да стане истинскиятъ Сократъ, ако не бѣха предизвикали неговото появяване и неговата дейность постѣпкитѣ и учението на софиститѣ. Сжщо тѣй се проявява умствениятъ кипежъ, който прекарваше италианското общество въ шестнайсетото столѣтие, въ неизбистрената философия на италианскитѣ природни философи, особено на единъ Джордано Бруно и на Кампанела.

Ако съ такова съзнание пристѣпимъ къмъ разглеждането на тѣй разнообразнитѣ философски системи, тогава ще изчезне и измамата, като да сжществува непреодолима пропасть между повечето отъ тия системи, като че между тѣхъ върлува немислена борба на животъ и смъртъ. „Защото — както казва единъ съвремененъ виденъ философ¹⁾ — действително има само една истина за всички, ала къмъ нея може да се дойде по разни пѣтища, а понеже ние гледаме тая истина само отъ далечина, заради това ни се показва тя въ разни форми и прояви. Така при по-дълбоко вникване въ историята на философията ние намираме, че при мнимитѣ противоположности обикновено не се касае изобщо за истина или неистина, ами за различни начини на доближаване до сжщата истина; разнитѣ мислители собствено не сж дали на сжщитѣ въпроси противуречиви отговори, като разни решения на едно и сжщо изчисление; ами изследването трѣгва отъ друга точка, други проблеми привличатъ върху себе си вниманието, резултати отъ други

¹⁾ Rudolf Eucken, Ueber den Werth der Geschichte der Philosophie, Akademische Antrittsrede, Jena 1874, Стр. 12.

области решаватъ върху общия мирогледъ. Не отъ това възниква притуй грѣшката, заблуждението, защото сме се ограничили само върху една частъ, ами отъ това, дето смѣтаме отдѣлната частъ за цѣлото и дето въздигаме до общи закони онова, което важи само за тая частъ.“

А другъ съвремененъ френски мислителъ¹⁾ изказва почти сжщата мисль съ следнитѣ думи: „Системитѣ, които на пръвъ погледъ сж тѣй многобройни въ историята на философията, сж били необходими, за да допълнятъ едно гледище чрезъ друго и въ известенъ видъ една перспектива съ друга. Тѣхната опозиция дори е била полезна, за да припомни на философитѣ, че тѣ още не сж притежавали абсолютната истина, защото никоя отдѣлна система не стига да задоволи напълно умоветѣ. Ала придобриенето, примирението на системитѣ е още по-необходно отколкото тѣхната опозиция, и именно въ това постепенно примирение на ученията чрезъ едно по-високо учение се състои напредѣкътъ на философията въ нейния метафизически дѣлъ.“

Пѣкъ и да има често противуречия между философскитѣ възгледи на разнитѣ мислители, и да се натѣкнемъ на разни заблуждения и предзети мнения, сега тѣй явни за насъ, които съ съвсемъ други очи можемъ погледна на тия остарѣли мнения и възгледи, това никакъ не бива да ни превъзнася, да ни кара да дигаме рамена, когато се запознаваме съ тия отживѣли системи, да правимъ това ние, които събираме плода отъ хилядогодишнитѣ борби на разума, докле той е достигналъ до сегашната своя висота. Ако ли много пѣти съдържанието на величественитѣ трудове на тия херои за напредѣка на човѣшката мисль не може да възбуди днесъ удивление у насъ, то не малка полза можемъ извлѣче отъ начина, по който тия велики не само за своето време умове сж гледали да разрешатъ ония проблеми, които сж ги вълнували. „Единиятъ мислителъ нека ни бжде образецъ въ възвишеностъта на убеждението и въ дълбочината на схващането, другъ въ тънкостьта на изследването и въ ясностьта на изложението; у единия можемъ да се удивяваме на способностьта, да свързва разпрѣснатото надалечъ и да схване нѣщата въ тѣхната свързка, при другия да се

¹⁾ Alfred Fouillée, Histoire de la philosophie, Quatrième édition, Paris 1883, Стр. VI.

чудимъ на остроумието, съ което умѣе да разложи заплетеното и да сведе онова, което нагледъ съставя единство, до по-прости елементи; единиятъ ни показва богатството на своя духъ, обгръщайки равномѣрно най-разнообразни области и гледайки да примири нагледъ противуречиви нѣща отъ едно по-високо становище; другиятъ проявява голѣма последвателностъ, прокарвайки една едничка основна мисълъ презъ цѣлостта на познанието.¹⁾

Не мога да не цитувамъ най-сетне и думитѣ на Винделбанда, който тѣй хубаво обяснява, какъ самиятъ предметъ на философията оправдава тая колебливостъ и това пѣстро разнообразие въ философскитѣ системи: „Наистина онова несъмнено клатушкане насамъ-натамъ между предметитѣ доказва най-убедително, че цѣлостта и свръзката на проблемитѣ за философията не е тѣй еднозначно дадена както при другитѣ науки, ами че тоталността и системата на проблемитѣ трѣба да бжде тепърва сама потърсена, и че това можеби е последната и най-висша проблема на философията. Ала несвѣрзаността въ появляването на въпроситѣ се обяснява все пакъ най-просто, ако земемъ подъ внимание, че отъ ония предпоставки на живота и на наукитѣ, разклащането на които води къмъ философията, отдѣлнитѣ моменти постепенно се разклащатъ въ течение на времето и предизвикватъ мислено вдълбочаване въ тѣхъ споредъ особени исторически поводи, които почиватъ отчасти въ индивидуалния и отчасти въ общия духовенъ животъ. Заради това съставътъ отъ проблемитѣ на философията се размотава тукъ отъ една, тамъ отъ друга точка, и различната енергия, съ която се изтъква напредъ ту единиятъ, ту другиятъ въпросъ, се опредѣля по-малко отъ систематичнитѣ връзки отколкото отъ историческитѣ констелации на мисловнитѣ мотиви.

Ала ако тогава все пакъ най-накрая се налагатъ винаги сѣщитѣ проблеми и сѣщитѣ противуположности въ опититѣ за решението имъ, то тѣкмо туй е най-доброто оправдание на философията. То показва, че проблемитѣ ѝ сѣ необходими, неизбѣжно дадени вѣчно, неотвратимо зададени, тѣй че никое сериозно мислене, единъ пжтъ събудило се, не

1) R. Eucken, op. cit. Стр. 16.

може да ги избѣгне. И онова на пръвъ погледъ непрепо-ржчително (beschämend) постоянство на опититѣ за решение показва само, че отъ това, дето мисленето засѣга именно тия предмети, поникватъ трайни необходими, които тѣкмо заради това въпреки смѣната на историческитѣ поводи се повтарятъ непрекъснато. . . Философията не е празна игра на въображението, безполезно размотаване на самосъздадени мжчнотии, ами тя се занимава съ твърде реални нѣща и съ твърде сериозни въпроси, въ които постоянно разкрива вжтрешнитѣ принуждения на неотстранимо дадено положение.¹⁾

§ 15.

Полза отъ изучаването на историята на философията.

Така историята на философията, намѣсто да внася отчаяние и да възбужда скептицизмъ спрѣмо философията изобщо, е напротивъ въ състояние и трѣба да подкрепи и поощри философската спекулация. Запознавайки се съ грѣшкитѣ и заблужденията, презъ които сж минали предишни мислители, тя ни учи да избѣгваме тия заблуждения, да отстраняваме тѣхнитѣ слаби страни и да оправяме и засилваме онова, което предишнитѣ спекулации съдържатъ жизнено и въ основата си трайно. Ние така свикваме да откриваме подъ колебливостта на мѣнливитѣ размишления жизнеспособното и постоянното въ тѣхъ, онова, което съдържа вѣчна истина. Въ всѣки случай, както казва Boutroux, мисълта за единъ постояненъ фонъ на човѣшката природа трѣба да си остане за философското изучаване една ржководна идея.²⁾ Който иска да се отдаде на философска спекулация, той трѣба непремѣнно да се запознае съ опититѣ, които сж правила неговитѣ предшественици, за да разрешатъ ония проблеми, въ които той иска да вникне, за да отгатнатъ „мжчително престаритѣ гатанки на битието“; защото съ свои собствени умствени усилия, безъ знанието

1) Wilhelm Windelband, Einleitung in die Philosophie, Tübingen 1914. Стр. 11—12.

2) Émile Boutroux, Rôle de l'histoire de la philosophie dans l'étude de la philosophie. Congrès international de philosophie. II-me session, Genève 1905. Стр. 52.

на предишнитѣ опити, той едвали ще може да проникне твърде дълбоко въ философската област. Сегашното състояние на философската мисъл е резултатъ отъ дълго-вѣковни борби и залѣгания на най-виднитѣ умове, които не могатъ да се пренебрегватъ безъ вреда за собствената работа, която иначе би висѣла въ въздуха и би захващала отново. Запознавайки се съ предишнитѣ философски системи, колкото първобитни и да сж тѣ, ние виждаме, какъ се пораждаатъ проблемитѣ, какъ се тѣ постепенно развиватъ и по-ясно очертаватъ, колко много въ тѣхъ има трайно и вѣчно, какъ въ човѣшката природа се срѣщатъ сжщитѣ основни стремежи и копнежи. И единъ мислителъ може и ще намѣри въ предишнитѣ учения много нѣщо, което ще го подкрепи въ неговитѣ размишления, ще му открие нови перспективи, ще му внуши нови идеи и проблеми. Така ще му се уясни повече целта на неговитѣ размишления, ще му се очисти пътътъ, който води къмъ тая цель, и тогава неговитѣ философски построения нѣма да бждатъ само случайни продукти, ами творения, които сж изпитали огъня на миналото, и които сж получили въ много отношения потикъ и улжтвания отъ дейността на велики предшественици, които сж се трудили надъ сжщитѣ проблеми.

По тоя начинъ изучаването на историята на философията съставя твърде важна частъ въ изучаването на самата философия. Докато историята на другитѣ науки има значение за самата наука дотолкова, доколкото тя иска да се запознае съ ония стѣпала, презъ които е минала, дордето стигне до днешното си развитие и положение. Отъ тоя исторически прегледъ се вижда, какъ науката постоянно напредва и стига до крепко установени, трайни познания, какъ се появяватъ хипотези, които въ тока на времето било се оказватъ погрѣшни, било се закрепватъ като доказани теории. Ала тая история не е съставна частъ отъ самата наука, която не би могла да мине безъ нея. При философията обаче работата е съвсемъ иначе. Тукъ историята хвърля ярка свѣтлина върху самата философия, върху нейнитѣ проблеми и методи, и нейното изучаване е необходимо за запознаването съ самата философия. Защото философията се проявява не само въ индивидуалното вдълбочаване въ нейния предметъ, ами и въ нейното историческо раз-

витие въ разнитѣ опити за решаване на проблемитѣ ѝ. Заради това историческата философия има съвсемъ естествено своето мѣсто въ изучаването на самата философия, и то едно отъ първитѣ мѣста. И въ тоя смисълъ напълно прави сж думитѣ на Boutroux: „Въпросътъ за отношението на философията къмъ историята на философията е за първата жизненъ въпросъ. Или философията сжществува като оригинална наука, каквато сж я схващали всичкитѣ нейни представители, и тя поддържа съ историята на философията отношения не вънкашни, ами сжществени; или тя се отвърща отъ всѣка вътрешна свързка съ историята на философията, и въ такъвъ случай тя вече не се отличава отъ положителнитѣ науки; тя се смѣсва съ тѣхъ; въ сжщностъ тя се изгубва. Или тя, за да живѣе, черпи отъ извора на историята на философията, или тя не е.“¹⁾

§ 16.

Взаимно влияние между философия и културно състояние.

Както казахъ вече, философскитѣ учения, които възникватъ въ течение на развоя на философската мисълъ, иматъ на първо мѣсто своята основа въ общитѣ културни условия и въ степенъта на научно развитие, до което е достигнала епохата, въ която се явява учението. Културното състояние съ неговитѣ политически и обществени условия, съ моралнитѣ убеждения и религиозни схващания се отражава естествено и въ философскитѣ построения на времето. Мислителътъ възприема отъ околната срѣда, въ която израства и се развива, възгледи и убеждения, познания и вѣрвания, и тия влияния се отражаватъ сетне въ неговата мисловна деятелностъ, която получава потика и посоката отъ тия негови вътрешни преживявания. Но отъ друга страна не може да се откаже, че въ системитѣ на философитѣ се съдържа и единъ значителенъ елементъ, който е дѣло на самия мислителъ, презъ призмата на когото по единъ съвсемъ оригиналенъ, чисто индивидуаленъ начинъ се пречупва

¹⁾ É. Boutroux, op. cit. Стр. 56.

онова, което е възприето отъ общото културно състояние. Мислителътъ най-сетне изъ дълбочината на своята вътрешностъ, на своя собственъ разумъ създава великото творение, което, макаръ и индивидуално, все пакъ изражава като дѣло на общочовѣшкия духъ нѣщо, което е сродно на всѣки духъ, въ което всѣки може да открие нѣщо свое, нѣщо нему конгениално и съ право да каже anch' io son filosofo.

Но ако философскитѣ системи сж възникнали и сж се оформили подъ влиянието на културното състояние, въ което е било обществото въ оная епоха, когато се появява известно учение, и философската спекулация отъ своя страна е имала неизмѣрно влияние върху напредѣка на човѣшката култура изобщо, както и на отдѣлни нейни проявления. Така споредъ Auguste Comte вървежътъ на спекулацията е главниятъ двигателъ на социалното движение, а съ тая мисль е съгласенъ и Джонъ Стюартъ Милъ. И за подкрепа на тая вѣрна идея достатъчно е да си спомнимъ, какво влияние имá философската спекулация върху начина на държавното управление следъ френската революция, какъ немската философия въздействува върху съвзимането на немския народъ подиръ Наполеоновскитѣ походи. Ето защо прави сж думитѣ, които изказва Fouillée въ своята история на философията: „Кажете ми състоянието на научната спекулация въ известна епоха, и азъ ще ви посоча границата, до която индустриалнитѣ художества сж могли да стигнатъ, безъ да я преминатъ. Кажете ми състоянието на моралната и религиозната спекулация въ известна епоха, и ще ви посоча, кои сж били законитѣ и нравитѣ, па даже и политиката на това време. Състоянието на наукитѣ, отъ своя страна, както и на морала, политиката и религията, се опредѣля отъ висшитѣ метафизически спекулации: върховното движение на мисълта изпреварва и повлича винаги по-долнитѣ течения. Спекулацията се впуска въ открития и завладява нови земи, които практическитѣ науки използватъ и оплодотворяватъ. Най-висшата спекулация, която изпърво изглежда тѣй отдалечена отъ практиката и отъ историята, съдържа значи въ себе си тѣхната тайна. Да изложишъ историята на религиоз-

ната, на моралната и на политическата философия, значи да напишешъ историята на човѣшкото съзнание.“¹⁾

Отъ всичко това е явно, каква голѣма полза извличаме отъ запознаването съ историята на философията. При изучаването ѝ ние виждаме, какъ захващатъ да възникватъ проблемитѣ въ човѣшката мисль, какъ тя съ първобитнитѣ си оскъдни средства гледа да проникне въ тия проблеми, какъ тѣ съ течение на времето растатъ, а заедно съ тѣхъ расте и могществото на разума, който се труди надъ тѣхното разрешение; виждаме, какъ се появяватъ все нови становища, отъ които се разглеждатъ тия вѣчни проблеми; какъ отъ първоначалнитѣ отдѣлни въпроси се развиватъ опредѣлени обширни задачи за философската спекулация, която гледа да обхване тия задачи въ една цѣлостна система. Ние наистина притова се натѣкваме и на мислители, които твърде смѣло се впускатъ въ неоправдани посоки, ала и отъ това можемъ да извлѣчемъ не малка полза, виждайки, какъ въ такива случаи се явяватъ други мислители, които гледатъ да поправятъ грѣшкитѣ на своитѣ предшественици, да посочатъ слабитѣ страни въ тия системи и много пжти на тѣхно мѣсто да поставятъ други по-правдоподобни.

§ 17.

Философията у гърцитѣ и у другитѣ стари културни народи.

Пристъпвайки къмъ излагане на древната философия, трѣба въ самото начало да изтъкнемъ, че измежду старитѣ народи само единъ собствено ни е предалъ една истинска история на философията; то е грѣцкиятъ народъ. Само грѣцкиятъ умъ успѣва въ кжсо време да освободи философската спекулация отъ всѣкакви митични и религиозни връзки, да я откъсне отъ практичнитѣ потребности на всѣкидневния животъ и да я насочи къмъ истинскитѣ нейни вѣчни проблеми, като се опитва въ сравнително кратко време съ помощта на всевъзможни системи да отгатне тия проблеми. Така той създава и въ тая областъ духовни творения, които сж дей-

¹⁾ A. Fouillée. op. cit. Стр. V.

ствителни образци и за бъдещитѣ поколения, и които и днесъ ни пленяватъ съ своето величие. Наистина и у другѣ единъ отъ древнитѣ народи, у индуситѣ, философската спекуляция е могла да прояви удивително дълбокомислие, което се опитва да проникне въ най-загатнитѣ тайни на свѣта и да ни даде решения на основни проблеми на битието, каквито не срѣщаме дори и въ тѣй многостраннитѣ философски построения на гърцитѣ. Обаче тая спекуляция се движи негли около едни и сѣщи въпроси и нѣма оная чудновата подвижност и гъвкавостъ, що срѣщаме у гърцитѣ, които насочватъ своята мисль едвали не къмъ всички възможни философски проблеми и ни даватъ въ кжсо време най-разнообразни системи, въ които правятъ опитъ, да дадатъ отговоръ на най-сжщественитѣ въпроси на философията. Това именно не намираме у индийцитѣ, чиито спекулативни творения действително представятъ една мисловна работа, достойна за нашето удивление, ала отъ друга страна пѣкъ и уморяватъ съ своята едностранчивостъ, която е още съпроводена и отъ тъмнота и смжтностъ.

У римянитѣ пѣкъ липсватъ оригинални мислители, които въ областъта на философията да създадатъ свои собствени учения. У тѣхъ се явяватъ наистина белѣжити философски писатели, ала тѣ сж просто ученици и подражатели на гърцитѣ. Така Лукреци (Titus Lucretius Carus), виденъ римски мислителъ отъ първия вѣкъ преди Христа (95—52), е ученикъ на Епикура, който и като такъвъ не създава нѣщо оригинално свое, ами въ учението си върви просто по стѣпкитѣ на своя учителъ. Сжщо така и видниятъ моралистъ Сенека (3—65 сл. Христа) и не по-малко знаменитиятъ Епиктетъ (първи вѣкъ сл. Христа), както и философътъ на императорския прѣстолъ Маркъ Аврели (121—180) сж все мислители, които се движатъ въ границитѣ на стоическата школа, основитѣ на която поставятъ гърцитѣ философи Зенонъ (около 342—270) и Хрисипъ (около 280—207). Найсетне и плодовитиятъ философски писателъ Цицеронъ (106—43) въ своитѣ съчинения излага мисли зети изъ разни гърцки философски учения, предимно изъ ония на Платона, Аристотелѣ и на стоицитѣ.

При всичко обаче, че другитѣ древни народи съ своитѣ философски построения далечъ не могатъ се сравни съ гърцитѣ, ние пакъ ще дадемъ единъ прегледъ на философскитѣ мисли, каквито намираме у по-важнитѣ отъ тия културни народи, като се спремъ най-напредъ и по-напросто върху философскитѣ размишления на индийцитѣ, които, както ще видимъ, заслужватъ такова подробно разглеждане.